

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Економічна криза, що охопила глобальну економіку у 2007 р., та у минулому році перекинулася і на Україну, гостро виявила структурні дисбаланси як у виробничій, так і у фінансовій сфері вітчизняної економіки. Падіння основних макроекономічних показників, проблеми низки крупних банківських установ, зниження соціальних стандартів поставили під сумнів ефективність реалізованої на даний час в Україні моделі економічного розвитку та визначили необхідність використання абсолютно відмінних управлінських підходів з боку держави. Серед питань, що найбільш гостро дискутуються в середовищі науковців в період кризи, слід, насамперед, виділити обговорення тенденцій розвитку вітчизняного ринку депозитних послуг.

Подібна увага пояснюється досить просто – об'єктивно під впливом історичних передумов депозитний ринок займає домінуючі позиції на українському фінансовому ринку. Трансформувавшись із аналогічних послуг державних банків СРСР, переживши кілька системних криз, депозитний ринок був і залишається основним механізмом трансформації заощаджень в інвестиції в Україні. Разом з тим, перманентні кризи зумовлюють необхідність детального аналізу причин їх виникнення, засобів запобігання.

В умовах вітчизняного фінансового ринку актуальною видається ще одна проблема – оптимізація його інституційної структури, яка, на даний час, не є оптимальною, часто призводить до невиправданих «коливань» у бік банківської системи за рахунок інтересів інших учасників ринку. Всі ці фактори обумовлюють актуальність та своєчасність досліджень депозитного ринку, його місця та ролі в структурі фінансового ринку України.

Зазначимо, що питання депозитних послуг є чи не одним із найбільш розроблених в науковому плані у сучасній фінансовій науці. Зокрема, у тих чи інших аспектах воно розглядалося в роботах М. Алексєєнка, А. Гальчинського, Т. Майорової, А. Мороза, В. Опаріна, А. Пересади, В. Стельмаха, В. Федосова, В. Ходаківської, Н. Шелудько, В. Ющенко та інших авторів. Разом з тим, говорити про завершеність досліджень вказаної проблеми, на наш погляд, ще зарано, і поточна ситуація на досліджуваному сегменті фінансового ринку України є цьому зайвим підтвердженням.

Виходячи з наведеного вище, мету статті можна сформулювати наступ-

ним чином: на основі оцінки кількісних показників оцінити сучасний стан ринку депозитних послуг Україні, його місце в сегментарній структурі вітчизняного фінансового ринку та обґрунтувати подальші напрями розвитку.

В першу чергу зазначимо, що за своїми масштабами депозитний ринок України значно переважає більшість інших сегментів національного фінансового ринку і, в цілому, характеризується тенденцією до зростання (Рис. 1).

Як видно з даних рис. 1, протягом 2004–2005 рр. відбувалося зростання як зобов'язань комерційних банків за депозитними угодами (абсолютний приріст становив 276,8 млрд. грн.), так і депозитів членів кредитних спілок в Україні (абсолютний приріст на рівні 3,4 млрд грн). З погляду місця депозитного ринку в структурі вітчизняного фінансового ринку взагалі зазначимо, що з цілого ряду причин депозитні угоди залишаються одним із найважливіших напрямів інвестицій для домогосподарств.

По-перше, об'єктивно депозити є найбільш зрозумілим видом фінансових

Микола Гапонюк,
к. е. н.,
зав. кафедри
«Фінансові ринки»
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет імені
Вадима Гетьмана»

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

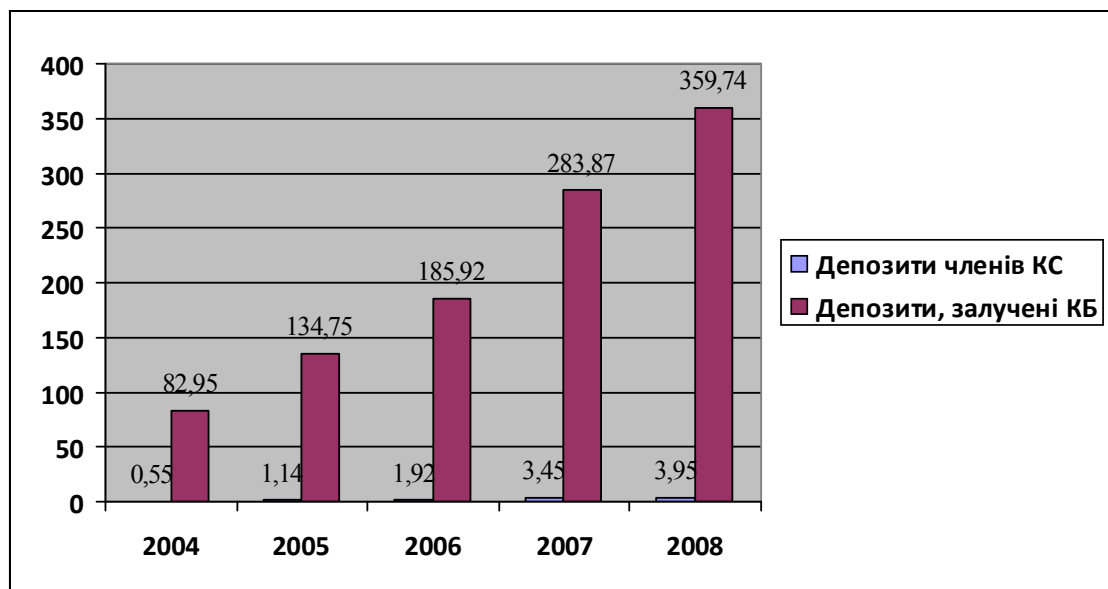

Рис. 1. Окремі показники депозитного ринку України у 2004-2008 рр., млрд грн

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [3, 7] та Держфінпослуг України [5]

послуг для населення, оскільки навіть в СРСР ощадна справа постійно популяризувалася серед громадян через мережу державних банків. І навіть перманентні кризи банківського сектору не здатні похитнути лідируючі позиції депозитного ринку в процесах формування інвестиційної політики українських домогосподарств.

По-друге, територіальне поширення банків у порівнянні з іншими фінансовими установами фактично не залишає для більшості українців вибору в процесі інвестування заощаджень. Звернемо увагу на такий факт – станом на кінець 2008 року страхові компанії, що здійснюють страхування життя, зареєстровані тільки у 10 регіонах України, недержавні пенсійні фонди – у 12 регіонах, фінансові компанії – у 18 регіонах. Тоді як кредитні спілки та комерційні банки (з врахуванням філій та відділень) присутні на усій території України.

По-третє, державна політика в Україні прямо чи опосередковано «виділяє» депозити комерційних банків як пріоритетний вид фінансових послуг, що адекватно відображається на інвестиційному виборі більшості населення. Окрім того, потужність фінансових установ, що надають депозитні послуги, значно більша за аналогічний показник інших фінансових інститутів.

Зокрема, якщо орієнтуватися на показник активів, отримаємо наступні

результати (Рис. 2): сукупні активи банків становлять 973,3 млрд грн, що більш ніж у 10 разів перевищує сукупні активи усіх інших фінансових установ; друге місце за рангом посідають страхові компанії, а третє – кредитні спілки; активи недержавних пенсійних фондів, ломбардів та довірчих товариств є значно меншими за аналогічні показники для інших фінансових установ в Україні.

Звернемо увагу на факт стрімкого зростання обсягів депозитів членів кредитних спілок – з 0,55 млрд грн у 2004 році до 3,95 млрд грн у 2008 році. Вказана тенденція поєднувалася зі стрімким зростанням кількості таких фінансових установ на фінансовому ринку України. Так, якщо у 2004 році функціонувало 612 кредитних спілок, то станом на кінець 2008 року їх було вже 829. Зауважимо, що подібне зростання не можна оцінити цілком однозначно.

З одного боку, поширення кількості кредитних спілок полегшує доступ споживачів до депозитних та кредитних послуг, з другого – слід визнати, що система регулювання цих кредитних установ дає значні можливості для маніпулювання та відвертого шахрайства керівників, що і сталося наприкінці 2008 – на початку 2009 р. Про неефективність систем оцінки кредитоспроможності позичальників кредитними спілками свідчать такі дані – з початку 2008 року заборгованість за простро-

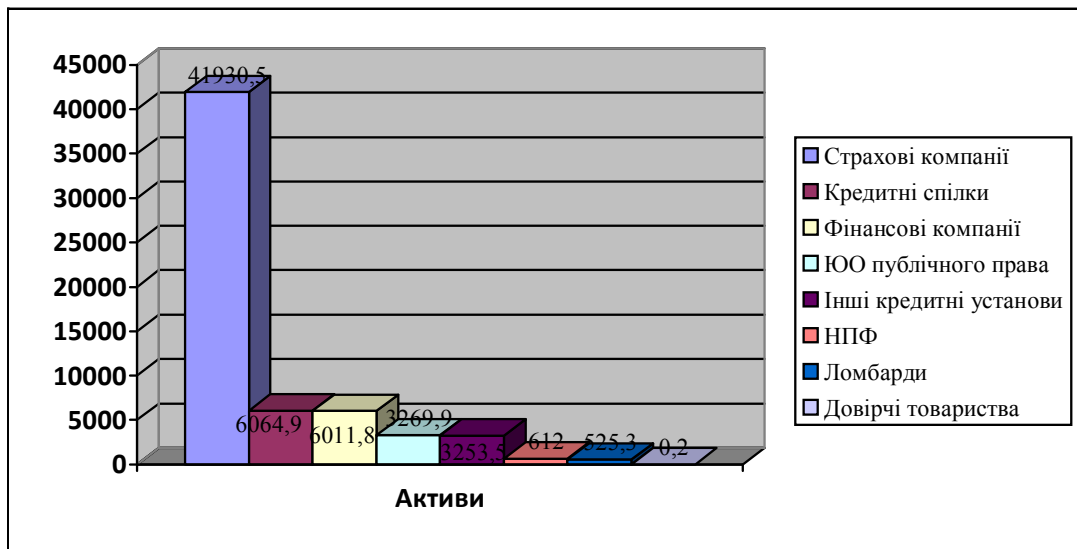

Рис. 2. Загальні активи фінансових установ станом на кінець 2008 р., млн. грн.
Джерело: складено автором за даними Держфінпослуг України [5]

ченими та неповерненими кредитами зросла на 68,3% і на кінець року становила 2 624,7 млн грн.

Разом з тим, можна говорити про формування на сучасному етапі стійкої структури депозитного ринку як за термінами, так і в розрізі окремих валют, насамперед, для домогосподарств (Рис. 3 та Рис. 4).

Аналіз структури депозитів домогосподарств у розрізі термінів показує, що говорити про високий рівень довіри населення до вітчизняної банківської системи ще занадто рано – абсолютна більшість (90–92 % від загальної кількості) депозитів вкладені на термін до 2 років, що, відповідно, свідчить про обережну стратегію інвестицій на цьому ринку. Доволі поширеними є вклади з можливістю автоматичної пролон-

гації – таким чином громадяни зменшують власні ризики неповернення коштів.

Проте найбільш симптоматичною, на наш погляд, є структура депозитів у розрізі валют. Висока, навіть за деякими оцінками фахівців, надмірна частка депозитних вкладів в іноземній валюті, з одного боку, є яскравим свідченням ставлення вкладників до гривні, з другого – сприяє зміцненню попиту різних суб’єктів на іноземну валюту. Зазначимо, що всі зусилля, спрямовані НБУ на виправлення існуючої ситуації, з цілого ряду причин не дали очікуваних результатів. Більше того, спостерігається навіть збільшення питомої ваги депозитів в іноземній валюті – з 34,86 % у 2005 році – до 43,9 % наприкінці 2008 року (Рис. 3).

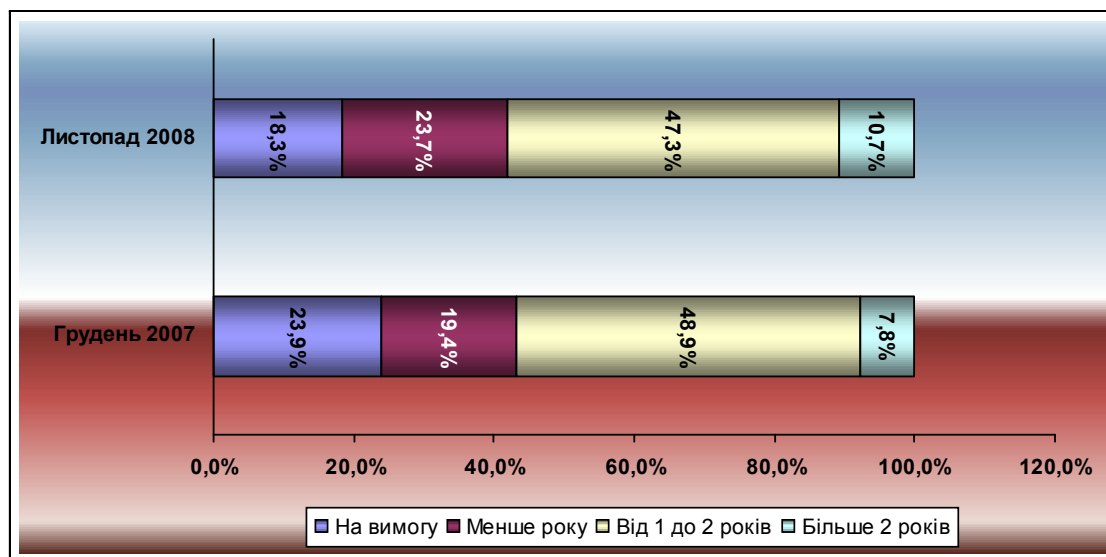

Рис. 3. Структура депозитів домашніх господарств за термінами (у %)
Джерело: складено автором за даними Національного банку України [3,7]

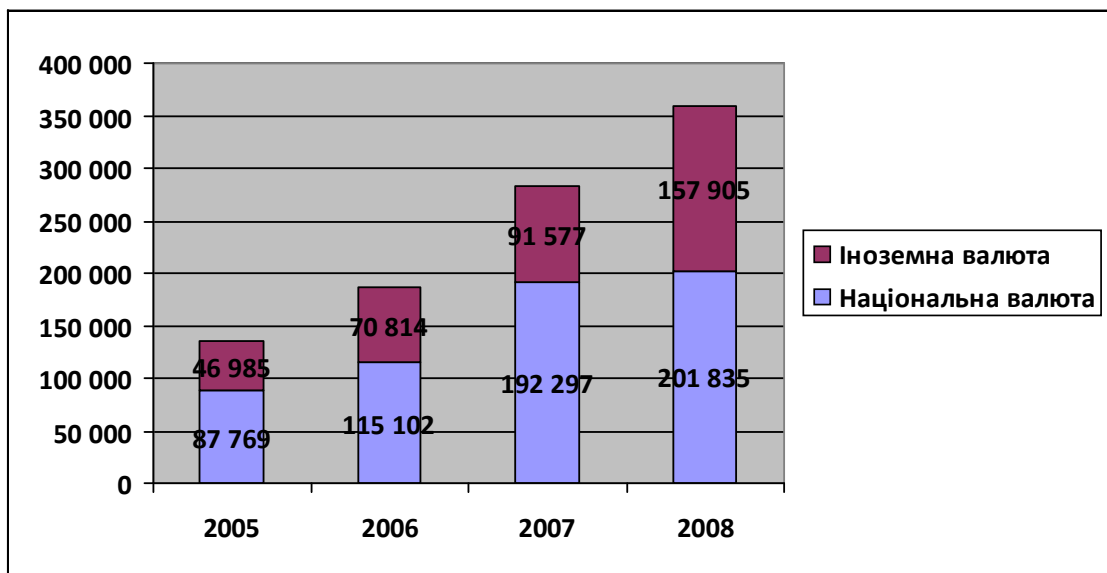

Рис. 4. Структура депозитів резидентів у розрізі валют у 2005-2008 рр.
Джерело: складено автором за даними НБУ [3, 7]

Слід обов'язково сказати про існування ще однієї важливої проблеми вітчизняного депозитного ринку – депозити в комерційних банках інших фінансових корпорацій. На наш погляд, віднесення вказаного явища до «проблем» має вагомі підстави – нестабільність депозитного ринку та банківської системи, недостатньо обґрунтовані антикризові заходи з боку НБУ породжують мультиплікативні ризики у середовищі фінансових інститутів. Зокрема, доволі популярний захід у вигляді заборони на дострокове зняття депозитів неодноразово призводив до проблем з виконанням зобов'язань серед небанківських фінансових установ.

Негативний вплив посилюється характерною політикою у сфері управ-

ління активами інституційних інвесторів – в умовах обмеженого кола фінансових інструментів саме банківські вклади розглядаються як важливий об'єкт інвестування активів недержавними пенсійними фондами, інститутами спільного інвестування та страховими компаніями. Зокрема, в структурі активів вказаних інституційних інвесторів станом на кінець 2008 року банківські вклади мали таку питому вагу (Рис. 5).

Надто висока, як на наш погляд, частка депозитів у структурі активів інституційних інвесторів створює дуже високий рівень залежності системи фінансових посередників в Україні від ситуації в банківському секторі. Насамперед, це стосується інсти-

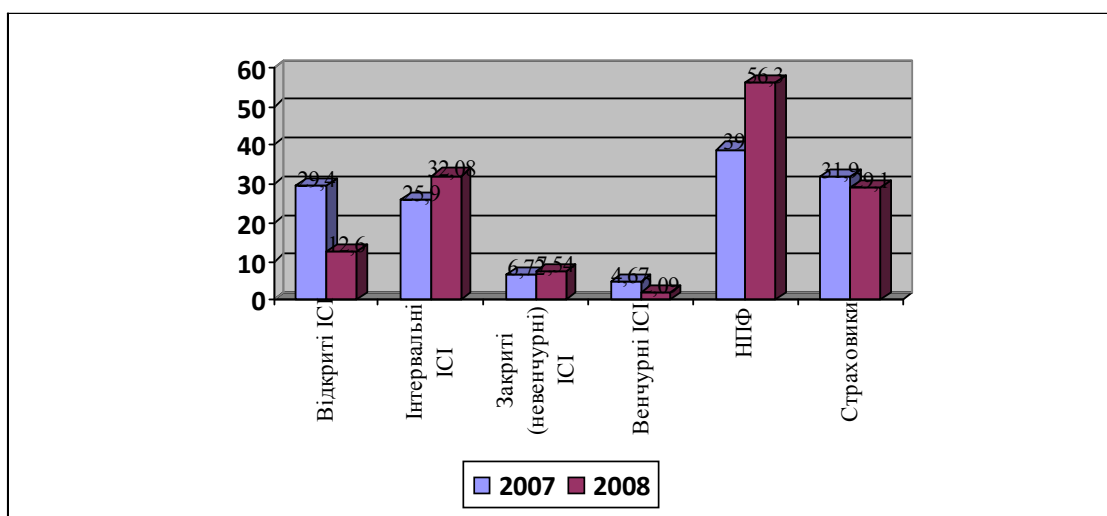

Рис. 5. Частка банківських вкладів у структурі активів окремих фінансових інститутів України

Джерело: складено автором за даними УАІБ [1], Держфінпослуг України [5]

тутів спільного інвестування відкритого типу, які в умовах заборони на дострокове зняття депозитів відчували ускладнення з виконанням своїх зобов'язань за випущеними пайовими інструментами.

В загальному ситуація з періодичною заборною на дострокове припинення депозитного договору за ініціативою вкладника є доволі складною та неоднозначною. З одного боку, чинне законодавство України передбачає право вкладника достроково, на першу вимогу, забрати свій вклад, з другого – зменшення депозитної бази комерційних банків у періоди кризи змушує НБУ час від часу вдаватися до такої заборони для стабілізації банківського сектору України. На даний час серед

фахівців бурхливо обговорюється необхідність внесення відповідних змін до законодавства, які б забороняли дострокове зняття депозитів і чітко розділили строкові депозити та депозити до запитання з погляду дохідності та ліквідності.

Отже, можна говорити про існування численних суперечностей у тенденція розвитку депозитного ринку в Україні, які, як це ни парадоксально звучить, багато в чому обумовлені його домінуютьною позицією на фінансовому ринку України. Фактично, кожен із факторів розвитку депозитного ринку можна розглядати з кількох точок зору, інколи зовсім антагоністичних. Схематично такі суперечності наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Тенденції розвитку депозитного ринку в Україні та їх оцінка

№ з.п.	Тенденції депозитного ринку	Позитивний вплив	Негативний вплив
1	Провідна роль банків у системі фінансових інститутів в Україні та значні обсяги депозитного ринку в порівнянні з іншими сегментами фінансового ринку України	- банківський сектор в змозі забезпечити прийнятні параметри депозитних послуг; - зниження ризиків інвестування; - високий рівень державного нагляду за депозитним ринком	- обмежене коло інвестиційних інструментів та фінансових послуг; - слабка конкуренція між небанківськими фінансовими установами
2	Домінування депозитів над іншими напрямками інвестицій домогосподарств		
3	Надмірна частка вкладів у іноземній валюті	- приплив депозитів за рахунок вкладників, які орієнтуються на інвестиції в інструменти в іноземній валюті	- високий тиск на валютний курс
4	Короткі терміни вкладів, особливо для фізичних осіб		- негативні характеристики депозитної бази банківського сектору
5	Висока частка депозитних вкладів інших фінансових установ	- приплив депозитних вкладів у банківську систему	- надмірна залежність фінансового сектору від ситуації в комерційних банках України
6.	Недостатня правова урегульованість діяльності кредитних спілок в Україні		- відверте шахрайство керівництва окремих кредитних спілок; - недовіра населення до таких фінансових установ

Джерело: складено автором

Таким чином, існують підстави стверджувати, що, не применшуючи ролі депозитного ринку на сучасному етапі як одного з основних механізмів трансформації в інвестиції, саме окремі диспропорції в його розвитку є певною відправною точкою для дестабілізації усього фінансового сектору. Відповідно, слід об'єктивно визнати, що без докорінної зміни правил гри не вдасться уникати періодичних криз. Насамперед, на наш погляд, необхідно чітко детермінувати відсутність можливості достроково повернення строкових депозитів.

На закиди противників подібного кроку стосовно впливу коштів населення з цього сегменту фінансового ринку, зазначимо наступне:

- рівень довіри населення до банківської системи від реалізації вказаного кроку, на наш погляд, постраждає мало. Репутація банків знижується саме тоді, коли частина вкладників в умовах ажіотажу отримує кошти, а інша – ні, через введення мораторію;

- можна прогнозувати короткострокове зниження рівня депозитних вкладів домогосподарств, проте воно буде нетривалим і поєднуватиметься зі скороченням термінів депозитів;

- чітке розділення депозитів на строкові та до запитання зміцнить депозитну базу банківської системи України, посилить конкуренцію між банками за ресурси, сприятиме якісному та кількісному зростанню депозитного ринку;

- більш важливим та актуальним є контроль держави за поверненням депозитів, термін яких вийшов, адже такі непоодинокі випадки змушують населення з пересторогою ставитися до банківських вкладів.

Отже зазначимо, що домінуюча роль депозитного ринку не повинна поєднуватися з відвертим ігноруванням інтересів інших фінансових установ на користь банківського сектору, як це сталося у 2008–2009 рр. Тільки обґрунтований розвиток усіх типів фінансових посередників дасть можливість розраховувати на динамічний розвиток фінансового ринку. Слід розуміти, що банківські установи об'єктивно не в змозі надати всьому спектру послуг для фізичних та юридичних осіб, тоді як конкуренція між банківським та небанківським сектором сприятиме оптимізації фінансових відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд ринку спільного інвестування у 2008 році. [Електронний ресурс]// Річна аналітика УАІБ [сайт] / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. - Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1050/71_4.pdf . - Назва з екрана.

2. Букальцева Д. Заощадження населення як національний інвестиційний ресурс // Банківська справа. – 2007. - №6. – с. 75-80.

3. Бюлетень Національного банку України (електронне видання) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://www.bank.gov.ua/Statist/electronic_bulletin/2009/el_bul_042009.pdf.

4. Васильєва В.В. Фінансовий ринок [Текст]: навч. посібник / В.В.Васильєва, О.Р. Васильченко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 544 с.

5. Звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг за 2008 рік [Електронний ресурс]// Річні звіти Держфінпослуг: [сайт] / ДКРРФПУ. http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/richnyi_zvit_2008_1.pdf. - Назва з екрана.

6. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2008 рік [Електронний ресурс]// Річні звіти Комісії: [сайт] / ДКЦПФР. - Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=12>. - Назва з екрана.

7. Звіт Національного банку України за 2008 рік [Електронний ресурс] / Публікації: [сайт] / Національний банк України. - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2008.pdf . - Назва з екрана.

8. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку / Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К.: Основа, 2007. — 186 с.

9. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України [Текст] / М.І. Крупка. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 453 с.

10. Смагін В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки [Текст]: монографія / В.Л. Смагін. – К.:КНЕУ, 2008. – 314 с.